

Такризи

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи номзадии Разоқова Фотима Сафармадовна дар мавзуи «Таҳқиқи ирсияти аломатҳои арзишноку хоҷагидории дурагаҳои дохилинамудии намунаҳои аз ҷиҳати ҷуғрофӣ дури пахтаи миёнанаҳ» барои дарёftи дараҷаи илмии номзади илмҳои кишоварзӣ аз рӯйи ихтисоси 06.01.05 – Селексия ва тухмипарварии растаниҳои кишоварзӣ

Муҳимии мавзуи рисолаи таҳқиқотӣ. Пахтапарварӣ соҳаи асосии кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад ва рушди минбаъдаи он моҳияти хеле ҳам калон дорад. Нажи пахта ҳамчун маҳсулоти нисбатан арзишнок нисбат ба нахи сунъӣ афзалияти бештар дорад ва эҳтимол меравад, ки дар байни дигар намудҳои ашёи хоми нассочӣ ба муддати дароз бартарии худро нигоҳ ҳоҳад дошт. Баъди соли 1991 ҳаҷми истеҳсоли пахтаи хом дар мамлакат ҳелоҳам паст рафт, вале дар даҳсолаи охир афзоиши бо тадриҷу устувори ҷамъоварии маҷмуи он ба мушоҳида мерасад. Рушди пахтапарварӣ дар оянда ҳусусияти сермаҳсул зиёд намудани пахтаи хомро аз ҳисоби ҳосилнокии баланд ва аҳамияти калон додан ба селексия ва тухмипарварии ин зироат дар назар дорад. Дар айни замон, дар Тоҷикистон навъҳои пахтаи тезпазу серҳосил кам нест, вале ин вазифаро то ба охир ҳалшуда ҳисобидан мумкин нест. Рӯёнидани навъҳои зудрас ва серҳосил ҳамчун масъалаи мубрам боқӣ мондааст ва зарурияти кори илмии мазкурро тақозо мекунад.

Дараҷаи асоснокии мазмуни асосии илмӣ, ҳулоса ва тавсияҳои амалии муҳтасари диссертатсия. Муаллиф дар натиҷаи корҳои илмию таҳқиқотӣ ба масъалаҳои таҳияи технология ва селексияи парвариши пахта дар шароити Тоҷикистон эътибор зоҳир намуда, як қатор таҳқиқотҳо, аз ҷумла таҳқиқоти Б. Сангинов (1958), Н. И. Мансуров (1961), Ш. Т. Бурнашев (1962), М. Чумаев (1970), А. Махмудҷонов (1980), Ҳ. Ҷаборов (1985), А. Алямов (1995), Т.Қ. Яҳёев, М.М. Ниъматов (2005)-ро омӯхтааст.

Дар натиҷаи омӯзиш дурагаҳои “Намангон-77” × “Ҳисор”, “Намангон-77”× “Сиокра-324”, “Намангон-77”× “НХ-35”, “С-6530” × “Ҳисор”, “С-6532”× “Сиокра-324” рӯёнида шудааст, ки аз нигоҳи зудрасӣ, ҳосилнокӣ, вазни аз як ғӯза баромади нах аз намудҳои волидайн ва навъҳои стандартии Мехрғон, мутобиқаӣ, ба муддати 2-4 рӯз, 9-29 грамм, 1-2,3 грамм ва баромади нах ба миқдори 2,6-6,2% афзалият нишон доданд.

Ҳамзамон комбинатсияи дурагаҳои “Мехрғон” × “Пулотон”, “Пулотон” × “Назилли-84” (Яҳёев Т.Қ., 2002), “108-Ф” × “Тошканд-3”, “Наманган-77” × “К-07845”, “Наманган-77” × “Пулотон” (Ниъматов М.М., 2009), “Сорбон” × “Назилли 84-S”, “Сорбон” × “Сахин-2000”, “Сорбон” × “Озбек-142”, “Сорбон” × “Барут-2005”, “Сорбон” × “Напа-122”, “Сорбон” × “Айхан-107”, “Зироаткор-64” × “Барут-2005”, “Зироаткор-64” × “Наппа-122” (С.Ҷ. Суярова 2012) дар давоми солҳои

гуногун амалӣ гашта, соҳиби аломатҳои арзишноки хочагидорӣ буда, барои таҳқиқоти илмӣ дар оянда заминаи мусоид фароҳам оварданд.

Вазифаи минбаъд баланд бардоштани ҳосилнокии пахтаро ба назар гирифта ин муаммо на танҳо дар асоси тезонидан ва муносибгардонии раванди корҳои селексионӣ, ки донистани гузаронидани ирсияти аломату ҳусусиятҳои нисбатан арзишноки хочагидориро аз ҷониби намунаҳои алоҳида дарбар мегирад, балки банаҳардошти коркардҳои назариявию амалии физиологӣ, генетикий танзими самарбанӣ ва беҳтаргардонии технологияи парвариши пахта, ҳал намудан мумкин аст.

Саҳехӣ ва навғонии илмӣ, хулоса ва тавсияҳои амалӣ. Бори нахуст дар шароити Тоҷикистони Марказӣ ирсияти аломатҳои арзишноки хочагидории дурагаҳои доҳили намудии F_1 ва F_2 , ки дар мавриди дурагакунии навъҳои ватании серҳосили пахтаи миёнанаҳо бо намунаҳои ҷуғрофӣ дур ба даст оварда шудаю бо аломатҳои арзишноки селексионӣ тавсиф меёбад, таҳқиқ карда шуд. Ҳамчунин бори аввал дар шароити Тоҷикистон коэффицентҳои ирсияти дурагаҳои F_1 ва F_2 аз нигоҳи аломатҳои морфологӣ, физиологӣ ва хочагидорӣ муайян карда шуд. Хулосаҳо ва тавсияҳо ба истеҳсолот ба муаллиф имконият медиҳад, ки натиҷаи таҳқиқотро дар истеҳсолот ба таври васеъ татбиқ намояд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот. Зоҳир намудани коэффиценти ирсияти аломатҳои морфологӣ, физиологӣ ва арзишноки хочагидорӣ барои селексияи назариявӣ ва амалӣ моҳияти калон доранд. Коэффиценти ирсият самарабахши интиҳобро тибқи ин ё дигар аломатҳо дақик иниъкос мекунад ва дар ҳамаи популатсияҳо ба селексионер имкон медиҳад, ки сифати интиҳоб муайян карда шавад. Ба ғайр аз ин, маҳсусияти ирсият ва коэффицентро дар мавриди дурагакунӣ ва ҳангоми интиҳоби намунаҳои волидайнӣ ба назар гирифтанд зарур аст.

Баҳодиҳии мазмуни диссертатсия, анҷомёбии он дар маҷмуъ, камбудиҳои диссертатсия. Доир ба мавзуи диссертатсия 17 мақолаи илмӣ дар маҷмуи маводҳои конференсия ва семинарҳои гуногуни байналмилалӣ, аз он ҷумла 7- тои он дар маҷаллаҳое, ки ба рӯйхати нашрияҳои илмии тақризшаванда ворид карда шудаанд ва КОА – и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсия намудааст, ба нашр расонида шудааст. Соҳтори рисола дар ҳаҷми 134 саҳифаи матни компютерӣ таҳия гардида, аз 5 боб, муқаддима, қисми таҷрибавӣ, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, рӯйхати адабиёти илмии истифодашуда (112 ватанӣ ва 9 манбаи хориҷӣ) иборат буда, 31 ҷадвал ва 13 расмро дар бар мегирад. Заминаҳо бо расмҳо низ пешниҳод шудаанд.

Боби 1 аз 2 фасл иборат мебошад, ки дар он комёбиву муваффақиятҳои селексияи пахтаи миёнанаҳо дар Тоҷикистон муҳтасар ифода ёфтааст. Дар тӯли 96 сол дар ҷумҳурӣ (аз соли 1922 то 2018) зиёда аз 45 навъ рӯёнида шудааст, ки аз он 28 навъ ноҳиябанӣ шудаанд. Бештари онҳо (80%) бо методи селексияи синтетикӣ, методи дурагакунӣ

бо интихоби фардии оммавии минбаъдаю тафтиши насл рӯёнида шудааст.

Боби 2 аз 4 фаслро дар бар мегирад, ки дар онҳо шароити табиию иқлими Тоҷикистони Марказӣ, ҳусусиятҳои агрохимиявии хоки қитъаи таҷрибавӣ, объект ва методикаи таҳқиқот, нақшай таҷрибаи саҳроӣ муҳтасар баён шудааст.

Боби 3 аз 5 фасл иборат буда дар онҳо давомнокии давраи нашъунамои пахта аз майсазанӣ то расиш ифода ёфтааст. Дар навъҳои ватаний давраи мазкур 117-124 рӯз, дар навъҳои хориҷӣ 117-135 рӯзро дарбар мегирад. Баъзе навъҳои дерпаз дар навъҳои “Госсупол Назилли”, “Назилли-342, Мендерез” мушоҳида шуд (чадвали 1). Вазни пахтаи хом дар ҳар як ғӯзачаҳо аз рӯйи навъҳо аз 4,8 г барои АС-4 то 7,5 гр барои “Назилли-М-342” тағиیر ёфтааст. Аз нигоҳи бузургии ғӯза 22 навъ фарқ намудаанд, ки 64,7% аз микдори умумии навъҳои тадқиқшударо ташкил медиҳад. Ҳосилнокии пештар (аз 96,2 то 152,3 г) ба микдори 25 г. ва аз ин зиёд, ки аз навъи стандарти “Зарнигор” гузаштаанд, навъҳои “Cocker-4104 (75-3)”, “ДАК-66/3”, “ДР-4025”, “НАК-99/1”, “Назилли-84 (92-1)”, “Назилли-84-S”, №25 “Назилли-М-342”, “Сахин-2000”, “Аудин-110”, “Назилли-342” фарқ намуданд.

Муаллиф Разоқова Ф. С. қайд менамояд, ки фоизи нисбатан зиёди ғӯрабандӣ дар 16-комбинатсия зоҳир карда шуд. Дар панҷтои онҳо нишондоди аз ҳама баланд - аз 73,1 то 76,5% ба қайд гирифта шуд. Бо вазни нисбатан бештари пахтаи хоми як ғузай хом дар F_0 бо 4 комбинатсияи зерин фарқ намудаанд. “Назилли 84-S” x “К-9728” (4.1г), “Аудин-110” x “К-08388” (4.7г), “Сахин-2000” x “Синруджун”-1 (5.5г), “Назилли-342” x “С-6524” (6.0 г).

Бояд қайд кард, ки дар рисола, ҳосилнокӣ аломати мураккаб мебошад ва аз як қатор омилҳо вобаста аст. Навъҳои модарӣ ва падарӣ бо дараҷаи ҳосилнокӣ, дар доираи 59,8-96,0 г растаний тағиیر ёфта меистад, фарқ намекунад. Дар 9 дурагаҳо он 90,5-120 г растаний ё 72,4-96,0 с/га-ро ташкил дод. Аз нигоҳи маҷмуи аломатҳои арзишноки ҳоҷагидорӣ ҳосилнокӣ, баромади нах ва зудрасӣ 6-дурагаи насли якум (F_1) интихоб шуд, ки аз навъҳои волидайнӣ бартари нишон додаанд. “АС-4” x “Дехқон”, “GUZ-F₃” x “Сорбон”, “DPL-4158” x “Ирам-1МН”, “Назилли-S” x “К-9728”, “Сахин-2000” x “Синруджун-1”, “Госсуполсуз Назилли” x “К-7292”.

Инчунин дар ин боб, дар дурагаҳои насли якум (F_1), ки аз гардолудкунии намунаҳои аз нигоҳи ҷуғрофӣ дур ҳосил шумурданд, дар муқоиса бо навъи стандарти “Зарнигор” рушди бо шиддати растаниҳо ва ташаккулёбии ғӯзахо ба қайд гирифта шуд.

Хулоса ва тавсия ба истеҳсолот моҳияти рисоларо дарҷ намуда сарчашма мегиранд ва асоси маълумотҳои таҳқиқотҳои аслии муаллифро ифода менамоянд. Саҳехии натиҷаҳои гирифташуда шубҳанок намебошад.

Рисолай Разоқова Фотима Сафармадовна аҳамияти илмӣ ва амалӣ дошта, дар самти зироаткории умумӣ ва растани парварии ҷумҳурий, алалхусус дар системаи пешбуруди заминҳои корами обёришаванд, саҳми арзанда мегузорад. Автореферати диссертатсия аз муҳимиӣ ва навғонӣ иборат буда, хуносаҳо ва тавсияҳо ба истехсолот аҳамияти назариявӣ ва амалӣ дошта мазмун ва моҳияти рисоларо ба пуррагӣ инъикос мекунад.

Навобаста аз арзишнокии таҳқиқот, дар рисолай Разоқова Ф. С., баъзе камбудихо ва ҳатогиҳои грамматикий, орфографӣ ва матнӣ дида мешаванд:

1. Дар ибтидои рисола феҳристи ихтисорот ҷойгир шудааст, аммо дар рисолай мазкур бъзе ихтисораҳо ба монанди ҚУК – қобилияти умумии комбинатсионӣ, НСР05 ҷой дода нашудааст.

2. Дар боби 1 – шарҳи адабиёт, маълумоти зиёде оид ба мавзӯи рисола ҷамъоварӣ шудааст, дар умум, 121 адабиёт муҳокима шудааст, аз ин миқдор 112 адабиёти ватани мебошад ва 12 адабиёти хориҷӣ. Сабаби кам истифода шудани адабиётҳои хориҷӣ дар чист?

3. Дар боби 2, дар зербоби тавсифи муҳтасари шароити хокии иқлими минтақаи таҷриба оид ба маълумотҳои минтақа ва макони таҷриба таҳлили хуб дода шудааст, аммо оид ба хусусиятҳои физикии хок маълумотҳо кофӣ нестанд.

4. Дар қисмати асосии рисола – натиҷаҳои таҳқиқот бояд ба таври хуносабандӣ анҷом ёбад, аммо ин дар рисолай мазкур дида намешавад.

5. Дар боби 4, зербоби 4.3: «Майдони умумии ассимилятсионии барги дурагаҳои доҳилинамудӣ (F_2)» вобастагии мустақими барг бо ғуншавии моддаҳои хушк нишон дода шудааст. Оё бо аломати сербаргӣ ва ҳаҷми сатҳи барг омили интиҳобро кай ва аз қадом насли гибридӣ истифода кардан мумкин аст?

6. Дар боби 4, зербоби 4.3: “Ҳосилнокии вазни хоми як ғӯза ва баромади пахта”- арзиши комбинатсионии навъҳо асосан бо ҳосилнокӣ нишон дода мешавад, аммо дар комбинатсияҳои гибридӣ омили гетерозис бо пешпазӣ ва серҳосилӣ мутобиқат мекунад. Сабаб дар чист?

7. Дар боби 5, зербоби 5.1: “Қобилияти комбинатсионии навъҳои волидайнӣ тибқи аломатҳои арзишноку ҳочагидорӣ” – аз нигоҳи назариявию амалӣ ва методология қобилияти умумии комбинатсиониро кай ва дар қадом маврид муайян мекунанд.

Хуноса. Рисолай Разоқова Ф. С., дар асоси талаботи қоидаҳои ба расмият даромада таҳия гардидааст. Камбудихои дар диссертатсия ҷойдошта сатҳӣ буда ба баҳодиҳии умумии он монеа намешаванд.

Маводи зиёд ва таҳлили пурраи натиҷаҳои илмии ба даст овардаи унвонҷӯ – Разоқова Фотима Сафармадовна, ки аз онҳо хуносоҳои муҳими назариявӣ ва амалӣ баровардан мумкин аст.

Рисолай Разоқова Фотима Сафармадовна кори илмии ба анҷом расонида ба щумор меравад. Ў дар ҳалли масъалаи пахтапарварӣ дар

шароити Тоҷикистони Марказӣ кори ниҳоят муҳиму пуарзиши илмию назариявиро ба анҷом расонидааст. Дар асоси таҷрибаҳо унвонҷӯ – Разоқова Фотима Сафармадовна хулосаҳои аз ҷиҳати илмӣ асоснок пешниҳод намудааст.

Автореферати рисола мазмуни асосии кори анҷомдодашударо дар худ таҷассум менамояд.

Дар хотима чунин меҳисобем, ки рисолаи Разоқова Фотима Сафармадовна аз рӯйи муҳимиёт, мақсаду вазифа, навғонии илмӣ, аҳамияти назариявию амалии натиҷаҳои ба даст овардашуда, интишорот ба талаботи Комиссияи олии аттестаціонии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ буда, муаллифи он Разоқова Фотима Сафармадовна ба гирифтани дараҷаи илмии номзади илмҳои кишоварзӣ аз рӯйи ихтисоси 06.01.05 – селексия ва тухмипарварии растаниҳои кишоварзӣ сазовор мебошад.

Муқарризи расмӣ:
профессори кафедраи биохимияи
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон,
доктори илмҳои кишоварзӣ аз
рӯйи ихтисоси 06.01.05.- селексия
ва тухмипарварии растаниҳои
кишоварзӣ

Алимуродов Абдузӯҳид
Султонович

Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳиёбони Рӯдакӣ, 17
Тел: (+992)904-24-10-02, Е-mail: abduzohid1964@gmail.com.

Имзои Алимуродов А.С. - ро тасдиқ мекунам:
Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои
маҳсуси ДМТ

Тавкиев Э. Ш.

09.11.2023. сол